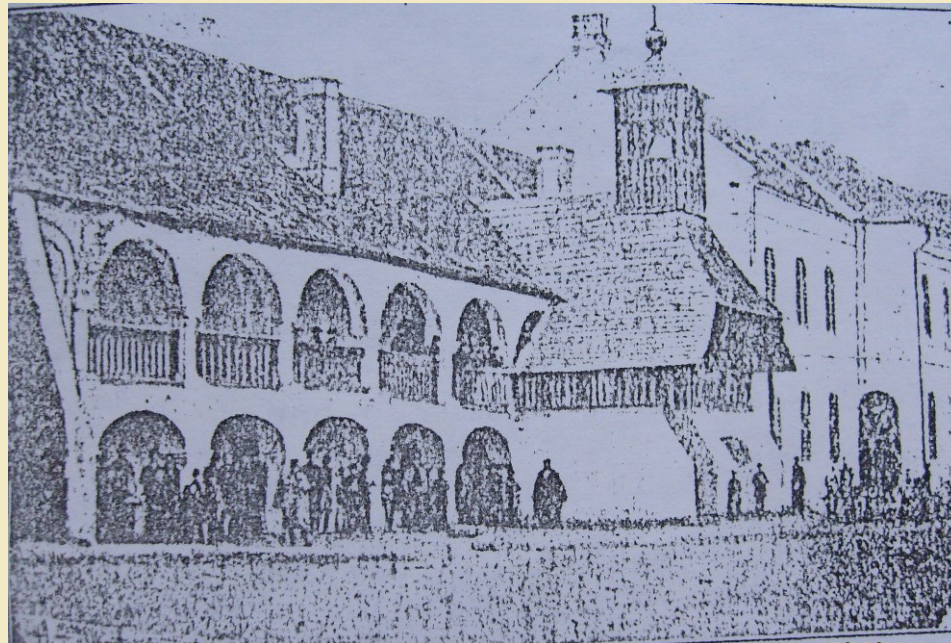

*A nagyenyedi iskolai színjátszás
szerepe az erdélyi magyar színi
élet kialakulásában
(1792-1848)*

Jarosievitz Erzsébet

Az Ó-kollégium a csengőtoronnyal

Az iskolai színjátszás több évszázados múltja Nagyenyeden:

- 1682-es enyedi közgyűlés határozatban írta elő, hogy a diákok kétszer egy évben: júliusban és januárban a vizsgák alkalmából főleg az antik történelemből adjanak elő darabokat.
- 1675. február 24-én **„Tótfalusitól valami kis aktust játszottak”**,
- 1693. május 2-án **„Árpádról és a mellette lévő hat scythiai kapitányokról”**- színdarabot adtak elő Cserey Mihály szerint.

–Pápai Páriz Ferenc bibliai tárgyú darabját: „**Ábrahám Pátriárcha fia Izsák és Báthuel Leánya Rebeka Házasságok alkalmatosságával lött beszélgetése**” –t, amely 1703-ban Kolozsvárt nyomtatásban is megjelent, e kollégium falai közt írta.

Pápai Páriz Ferenc (1649-1716)

A nagyenyedi kollégiumban minden szakot kitanult, majd német és svájci egyetemekre járt, és orvostudományi fokozatot nyert. Hazatérve

Nagyenyeden telepedett le, Apafi Mihály udvari orvosa lett. Kiemelkedő munkája a csak címében latin **Pax corporis** című mű, a gyakorlati orvoslásról összefoglalása. Híres még latin-magyar szótára.

Az iskolai színjátszás a XVIII. század végére túlnőtte az iskola kereteit, és a társadalmi küzdelmekkel összekapcsolódva művelődés-formáló erővé vált.

–1791 őszén a bécsi **Magyar Kurír** tudósítása szerint:

”N. Enyeden tanuló Tógás Deákok és Úrfiak”

önképzőkört alapítottak, s mivel a nyelv művelésére legfontosabb eszköznek a színjátszást tartották, ezért

Teátrális Társaságot

hoztak létre.

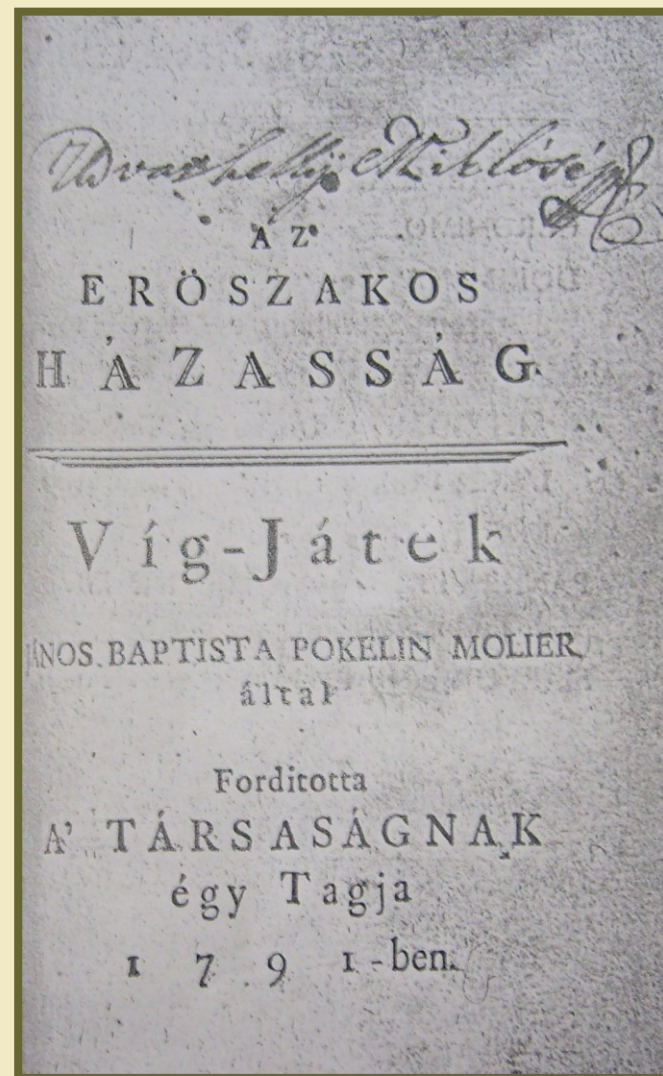
1792-ben bemutatták **Voltaire Brutusát** meg a **Diaeta** című eredeti vígjátékot.

A Magyar Kurír enyedi levelezőjétől olvashatjuk, hogy a kollégium diákjai Erdély különböző városaiban is tartottak előadásokat. Így: **„Tordán, Déván nem újságok a Magyar víg és szomorú Játékok, mellyeknek szerzői a N. Enyedi Ifjak. Eljátszódói pedig azokban a városokban született s nyaralni hazament tanulók...Többnyire két része van a Játéknak: az első szomorú, a másik víg”.**

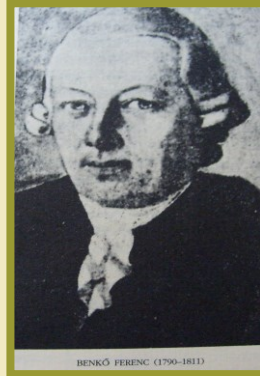
1792 szeptemberében a magukat meg nem nevező öt nemes mellett tizennégy egyszerű közrendű nagyenyedi diák Kolozsváron kiadta a **Próba** című zsebkönyvet. Ebben versek mellett öt színdarabot is közöltek, köztük két Molière vígjáték fordítását. Ezek: **Az erőszakos házasság** (Sganarelle) és **A kénytelenségből való orvos** (Botcsinálta doktor).

A darabok iskolai előadásairól nem rendelkezünk adatokkal, de arról tudunk, hogy az időközben megalakult állandó színtársulat **1794. január 11-én** bemutatta **Az erőszakos házasságot**. A színlap a vígjáték fordítójaként **Berethi Gábort** tüntette fel, s ez valószínűleg a nagyenyedi diák valódi vagy álneve.

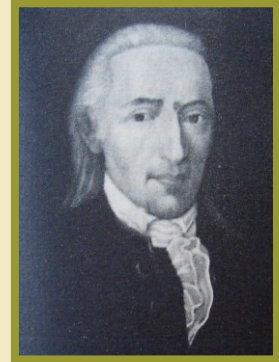

A kollégium felvilágosult professzorai:

Benkő Ferenc

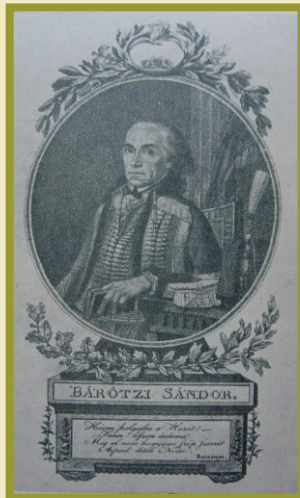
Herepei Ádám

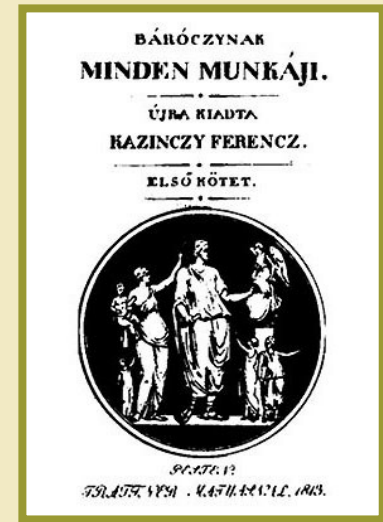
és **Benke Mihály**

valamint a **Bécsbe került tanítványai:**

Barcsay Ábrahám, Naláczi József

és **Báróczi Sándor**,
(Besenyei György
mellett a későbbi
testőrírók)

sugárzó erőként hatottak a mindig is fogékony ifjúságra.

Az Alma Mater világias, demokratikus eszmevilágának képviselője **Aranka György**, az **Erdélyi Nyelvmívelő Társaság** megalapítója Marosvásárhelyt 1793-ban.

Az Országgyűléshez intézett röpiratában 1791-ben ezt írta: **"Egy magyar játékszínnek felállítását talán legelől kell vala tennem azok között a teendők között, melyek anyai nyelvünk gyarapítására s közönségesítésére szolgálnak"**.

Az 1792. december 17-én megalakult második magyar színtársulatnak a nagyenyedi iskolai színjátszáson nevelkedett diákjai alkották a magját:

Fejér János a legtöbbet tette a társulat létrejöttéért,
1793-ig **Kótsi Patkó** János előtt ő lett a színigazgató.

Koncz József és Sáska János a hőkorszak férfihős szerepeinek ideális megtestesítői, de apa és uralkodó szerepeket is betöltöttek.

Gidófalvi Jancsó Pál (1761-1845)

„az első magyar komikus”

Drámai szerepekre vágyott, de külseje és különc személyisége vígjátéki figurák alakítására tették alkalmassá: idős gavallérok, bogaras értelmiségiek, furfangos szolgák szerepét játszotta. A kolozsvári Házsongárdi temetőben nyugszik.

Sírfeliratának részlete:

***„Jancsó Pál jeles színész nyugszik itt
Úttörő volt s élete tapsok közt folyt,
S habár különös, s kedélye mogorva
volt, A színpadon bohózatot vitt.
A bús magyart gyakran felderítette...”***

Pergő Celesztin (1784-1858)

sokoldalú tehetség: színész, színigazgató, rendező, színpadi szerző.

1803-ban lett „tógás diák”
Nagyenyeden, és 1810-től húsz évig
„a fiatalság és a nővilág kegyence”
volt Kolozsvárt.

Kitűnő fizikai adottságokkal
rendelkezett: szálas termet, óriási
hangorgánium.

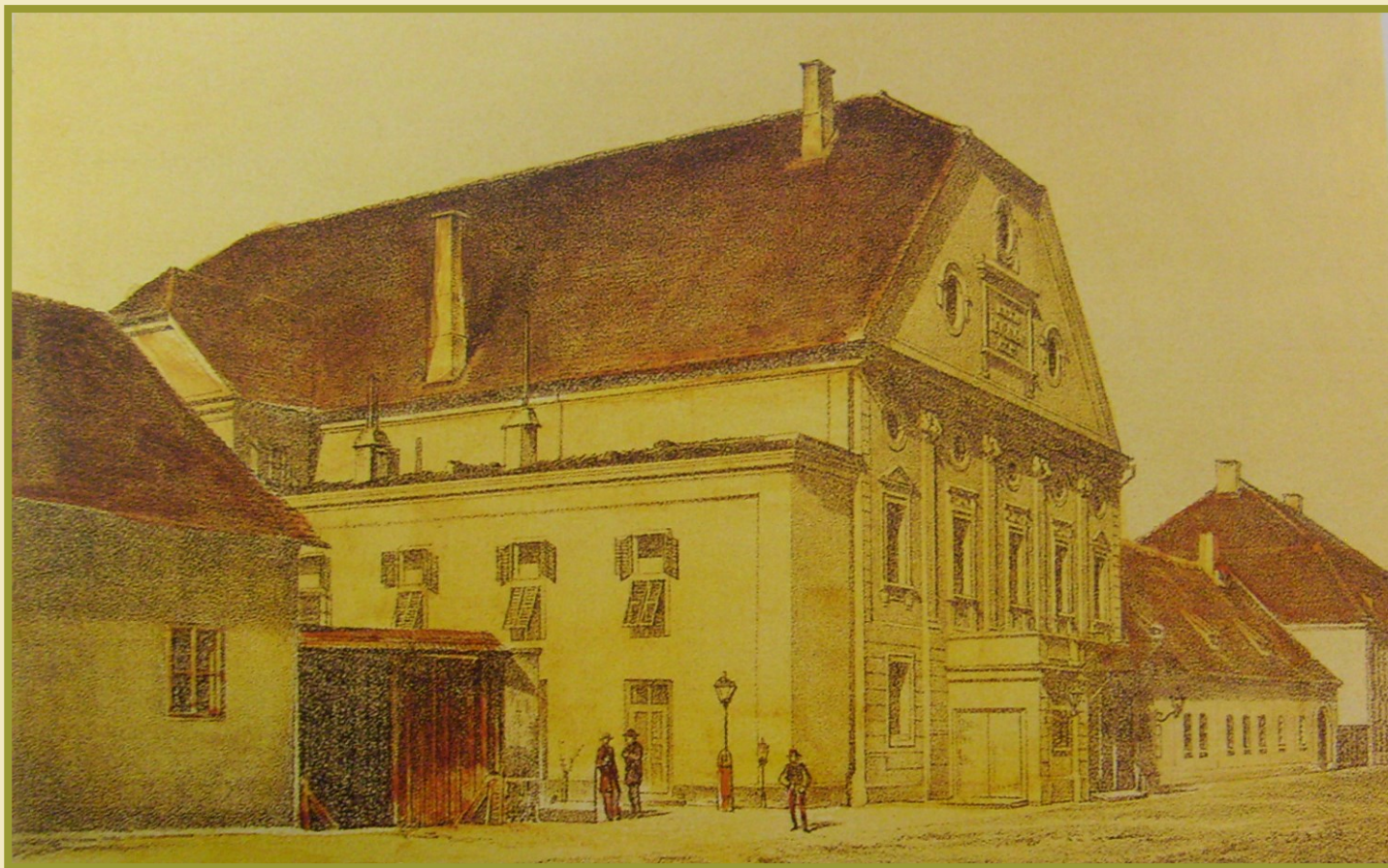
Fiatal korában hősszerelmesek
egész sorát alakította.

Játszott Erdély kisebb városaiban,
a budai Várszínházban, a Pesti
Magyar Színházban, de legnagyobb
sikereit Kolozsvárt aratta.

Öregedése, elhízása után a romantika árnyaltabb szenvedélyvilágát már nem tudta ábrázolni.

Ezúttal azonban nem kívánok a vándorszínész életpályájáról, hősszerelmes szerepeiről, németes szavaló-éneklő előadasmódjáról, vagy játékstílusáról beszélni, hanem színész-drámaírói tevékenységét mutatom be anélkül, hogy teljességre törekednék.

A hőskorban (1792-1821) különösen, de később is, 1831 után, miután az erdélyi magyar színjátszás a felépült kőszínházzal állandó otthont kapott Kolozsvárt, az egyes színtársulatok állandó darabhiánnyal küszködtek. Eleinte éppen a kolozsvári és nagyenyedi iskolai színjátszásból átmentett darabokat vitték színre.

A darabhiány leküzdésén egyaránt buzgólkodtak az írók, főúri műkedvelők és a színészek. A színtársulatok műsorgondjain igyekeztek könnyíteni a színész-drámaírók is.

A színész-drámaírók közül **Pergő Celesztin** néhány olyan drámáját mutatom be, amelyeket a szakirodalom csupán címszerűen említett.

Ilyen például a **Feleki erdő** című öt felvonásos „honi történet”-e és a **Torda hasadéka**, vagy **az elkésett kincs keresők** című bohózata.

Mindkét színmű tárgyát a Kolozsvár környékével kapcsolatos kincskereső mondák alkotják. A XIX. század elején kibontakozó polgárosodási folyamattal járt együtt, hogy a pénzt mindenható értéknek kezdték tekinteni, és **Brassai Sámuelnek**, a **Vasárnapi Újság** szerkesztőjének kifejezésével élve „a kolozsváriakat megszállotta az ingyen nyereség szomja.”

A meggazdagodási vágyra tápot szolgáltattak az évszázados babonás hiedelmen alapuló regék és mondák is, amelyek szerint Kolozsvár és környéke tele van kincsekkel. Még Dárius kincseit is itt vélték megtalálni.

Egy, a XIX. század elején jól ismert kincskereső mondához, a **Tordai kéményseprőről** szólóhoz fűződik **Pergő Celesztin Feleki erdő** című „honi történet”-e. E monda szerint Kiss János kéményseprő a Tordai hasadék egyik sziklaüregébe ereszkedett kincset keresni, de belészorult, s hat nap után odaveszett.

A darab cselekménye 1692-ben Bánffy György gubernátor idejében játszódik le Kolozsvárt és a Feleki erdőben. A történelmi múltba vetítésnek nincs jelentősége, inkább a hatáskeltést szolgálta. Az események során két pár félreértésen múló szerelmi bonyodalma oldódik meg.

Figyelmet érdemel a mű egyik ifjú szereplője, **Imre**, mert alakjában, feltételezhetően Pergő Celesztin saját életrajzi adatait szőtte bele. Mindkettőjük édesanyja ugyanis gazdag főúrtól elcsábított árva lány volt, de meghalt, apjukat egyikük sem ismerte.

A darab a német drámák mintájára készült, népies ízű, romantikus alkotás, tele babonás hiedelmekkel, a betyárromantikától átítatott figurákkal (a Feleki erdőben rejtőzködő tolvajokkal). Stílusa is romantikus :pátosszal tele felkiáltásokat, körmondatokat tartalmaz. Például Imre így panaszoja el életsorsa alakulását:

„Oskolai pályámon nem valék utolsó, még egyik tanuló társaim közzül, kit igyekezetemmel sokkal feljül mulék szememre lobbanta születésem csorbáját, sírva téptem szét oskolai könyveimet, átkozódám, ...én azonnal egy idegen szabad sereghez állék:”

A színdarab szövege egy Pergő Celesztin kézjegyét viselő Bartha Elek másolatában őrződött meg. A drámát 1833. január 15-én mutatták be Kolozsváron.

A **Torda hasadéka vagy az elkésett kincskeresők** című 4 felvonásos bohózat szövegkönyvének egy 1850-ből való másolatát és egy Pósa Mihálytól készített kéziratos „**vezérlapja**”-t, vagyis rendezőpéldányát ismerjük.

Ez utóbbi lap önmagában is értékes.

A darab romantikus elemekkel átszőtt cselvígjáték. Dramaturgiai szempontból sokkal sikerültebb alkotás, mint a **Feleki erdő**.

Szereplői:

Erdei Pál

Szerémi Sándor, Erdi Pál vándorszínész barátja

Kamatossy, uzsorás

Erzsók asszony, Kamatossy testvére

Júlia, Kamatossy nevelt lánya

Jakab, szolga

Kamatossy fös vénységét a szolga rajzolja meg találóan:

„sovány, mint a föld népe a Básta idejében”...

„Nadrágja zsebe úgy festve van a penésztől, hogy hamarabb magára vonhatja a menkőt, mint a Torockai vasas hegyek”...

„Úgy szereti a pénzt, hogy ezen a bálványért még ma kész volna vissza térni a pogány vallásra”.

Pergő Celesztin a boldogságszerzés két forrását állítja ellentétbe:

Öröklés, vagyon

Munka, szorgalom, szerelem

A darabot 1836. június 5-én mutatták be **Kolozsváron**, majd 1839. augusztus 26-án **Néb Mária** jutalomjátékául választotta. Ez utóbbi előadásról olvashatjuk a brassói **Erdélyi Hírlapban**, hogy **„A jutalmazott inkább tetszett a darabnál”**.

Linczigh János kolozsvári királybíró vagy **Két nap egy századból** című 4 felvonásos történelmi dráma 1845. január 24-i előadásáról emlékezik meg Ferenczi Zoltán a Kolozsvári színészet és színház története című nagyjelentőségű munkájában, de olvashatunk róla a korabeli hírlapokban is.

A darab cselekménye a 17. században játszódik le Linczigh János főbíró, a szűcsök céhmestere valóban élő személy volt Kolozsváron. Linczigh János fennmaradt naplója igazolja, hogy az ábrázolt esemény valóban megtörtént.

A főbíró a darabban bátorságról, hazafiságról tesz tanúbizonyságot akkor, amikor Szejdi Ahmet török basa el akarta foglalni Kolozsvárt.

Az ilyen hősie magatartás időszerű volt a darab előadásának idején, de annak dagályos stílusát méltán bírálta a korabeli sajtó.

Az 1840-es évekre a **történeti drámák** és **vígjátékok** divatja hanyatlani kezdett mind a kolozsvári színpadon, mind az 1837-ben megnyílt pesti magyar színház műsorán is.

Czakó Zsigmond (1820-1847)

Egyre nagyobb teret foglaltak el a polgári tárgyú **társadalmi drámák** és vígjátékok. A romantikus társadalmi drámával új embertípus került a színpadra, a magyar polgár alakja.

A műfaj egyik kiemelkedő művelője az a **Czakó Zsigmond**, aki ugyancsak a nagyenyedi kollégium diákja volt.

Mielőtt befejezte volna tanulmányait, vándorszínésznek állt. Színészként csak epizód szerepeket játszott, de drámaíróként a magyar romantika egyik legeredetibb színpadi tehetsége volt.

1844-ben, huszonnégy éves korában elkészült a **Kalmár és tengerész** című drámája. Ez év novemberében még nyomtatásban levő megjelenése előtt színre vitték Pesten. Hamarosan ezután, 1845. február 26-án Kolozsvárt is bemutatták a darabot.

Uj eredeti drama. **ERKELNÉ és GYULAY** javára. SZÜNET.
BERLET
KOLOZSVÁRTT
SZERDÁN, FEBRUAR 26-kán 1845.
ERKELNÉ és GYULAY
JUTALMÁRA.
KALMÁR
ÉS
TENGERÉSZ

Uj eredeti drama 4 felvonásban. írta Czákó Zsigmond. Először adatott rendkívüli tetszés mellett a' mult Decemberben Pesten.

S Z E M É L Y Z E T.

Kelenfy, nagy kereskedő	—	—	—	Károlyi.	Feldner Lajos	—	—	—	Szentpéteriné.
Hermán, neje	—	—	—	ERKELNÉ	Ferencz, a' hadnagy' legénye	—	—	—	Hódi.
Kelenfy Endre, tengerész	—	—	—	GYULAY	Rendőrtiszt	—	—	—	Feresch.
Archer	—	—	—	Pasa	Vilmos, szolga	—	—	—	Ifj. Kovács.
Margu, testvérhuga	—	—	—	Lukács Antalónia.	Szolga	—	—	—	Bojki.
Pálczona	—	—	—	Derine.					

Cselédek, Katonák. Történethely: Pest.

A' t. cz. közönség kegyébe mély tisztelettel ajánlják magukat

ERKELNÉ és GYULAY.

A' páholyokat bérlo t. cz. uraságok méltóztassanak déli 12 óráig rendelkezni, azontul másnak adatnak.

Bemenetár: középpáholy 5f. alsó és felső páholy 4. f. földszint 50 xr. karzat 20 xr. váltóban.

Kezdeté pontban fél 7 órakor, vége 9 után.

Még nagyobb sikert aratott **Czakó Zsigmond** rejtélyes című **Végrendelete**.

Uj eredeti dráma.

Hegedüs L. mint újon szerződött tag.
KOLOZSVÁRTT.
NEMZETISZINUÁZ.
 Szerdán october 29-én 1845.
E SZÍNPADON ELŐSZÖR
VÉGRENDELET.

Legújabb eredeti, 's a' pesti nemzeti színházban rendkívüli tetszésben részesült dráma 5 felvonásban, írta Czakó Zsigmond.

SZEMÉLYZET:

Báró Zsolti, főispáni helyettes	—	—	—	—	Bartók.
Gróf Táray Béla	—	—	—	—	Hegedüs.
Margitai, nevelője	—	—	—	—	Károlyi.
Gróf Csák	—	—	—	—	Szerdahelyi Kálmán.
Gróf Sacerém	—	—	—	—	Hódi.
Gróf Alpariné	—	—	—	—	Erkelné.
Antonia, leánya	—	—	—	—	Lukácsy Antonia.
Kereszti Lőrincz, szobrász	—	—	—	—	Szabó.
Riolo Nina, tanczművésznő	—	—	—	—	Szabó Krisztina.
Társalkodónéja	—	—	—	—	K. Lóra.
Gróf Csiziné	—	—	—	—	Haviné.
Gróf Haroslakiné	—	—	—	—	Szentpéteriné.
Országos főorvos	—	—	—	—	Zólmay.
Üdvarmester, Alpari grófnénál	—	—	—	—	Döme.
Inasok }	—	—	—	—	Temesváry.
	—	—	—	—	Kovács.
	—	—	—	—	Nagy.

Urak, vendégek. Történik Pesten.

HEGEDÜS, mint újon szerződött tag a' fenjelet szerepben lesz szerepcsés föllépni.

Kezdeté fél hétórákor.

☞ A' mára hirdett Linda című opera, készültek miatt holnapra halasztatott.

Az első bérleti előadás szombaton november 1-ső napján feend.

A tragédiát az **Erdélyi Híradó** kritikusa „*a legmélyebb lélektani forrásokból írott egyik legnehezebbjé*”-nek tartja.

Az 1845. augusztus 21-i pesti bemutatót, ahol a 25 éves szerzőt hétszer tapsolták függöny elé, két hónap múlva a nagyváradi, majd október 29-én a kolozsvári követte. A darab négy kolozsvári és négy vidéki(nagybányai,nagyváradi, szatmári és szilágysomlyói) előadást ért meg Erdélyben még az író életében.

Bérlet

NEMZETI SZINHÁZ.

Szűnet

KOLOZSVÁRTT.

Szombaton December 26-kán 1846

e' szinpadon először.

LEONA

Uj eredeti tragoedia 4 felvonásban, előjátékkal 1 felvonásban; írta Czákó Sigmond.
Először adatott a' pesti nemzeti Színházban augusztus hó 17-ik napján 1846.

SZEMELYZET.

Erdőst ősz	—	—	—	—	—	Gyula.
Aquil, fia	—	—	—	—	—	Felely.
Iren	—	—	—	—	—	Felekyné.
Leona	—	—	—	—	—	Prielle Cordia.

Történet hely: Bizantz környékén egy vad rengeteg. Idő a' XIII-ik század.

Tisztelettel kéretnek minden rangu és rendű t. cz. uraságok déli 12 óráig páholyaik iránti rendeletek megtételére.

Bementi díj: Középpáholy 5 fr. Alsó és Felsőpáholy 4 fr. Földszint 50 kr. Karzat 20 kr. váltóban.

Kezdeté fél 7 órakor pontba.

A **Leona** című filozófiai drámáját is színre vitték Kolozsváron, de ez a darab nem hozta meg a várt sikert.

Egyik bírálója azt írta róla, hogy
„egy zseniális ember kínos álma”.

Uj francia dráma.
NEMZETI SZÍNHÁZ.

KOLOZSVÁRTT.

Kedden December 8-kán 1846

c' színpadon először:

MARI

EGY ANYA A NÉPBŐL

Itt még nem adatott új francia dráma 5 felvonásban, előjátékkal 1 felvonásban. Írták Dennery és Maillan, fordította Czákó Zsigmond.

Előjáték „KÉT NÁSZ” Személyei:

Sofa Bussieres gróf	—	—	—	Felekyné.	—	—	—	Désa.
Tibald, gróf	—	—	—	Finta.	—	—	—	Szász.
Gertrud asszony	—	—	—	Udvarhelyi.	—	—	—	Albini.
Mari, unokája	—	—	—	Prielle Cornelia.	—	—	—	Beray.
Margit, barátnéja	—	—	—	Császerné.	—	—	—	Rosa.
Bertrand	—	—	—	Feleky.	—	—	—	Laura.
Remy, ácsigéző	—	—	—	Császér.	—	—	—	Török.
Mihály, parasztok	—	—	—	Császér.	—	—	—	Csángi.
Péter, parasztok	—	—	—	Városi.	—	—	—	Urgen.
Vilhelm, inas	—	—	—	Balogh.	—	—	—	Buhori.
								M. Cecil.
								Ország.

Történik Páris környékén.

Első felvonás „Rosz barát” Személyei:

Bertrand	—	—	—	Feleky.	—	—	—	Feleky.
Mari neje	—	—	—	Prielle Corn.	—	—	—	Feren.
				Császér.	—	—	—	gyász.

Történik egy évet az előjáték után Párisban.

Második felvonás „Leleczház” Személyei:

Appiani	—	—	—	Gyulay.	—	—	—	Császér.
Bertrand	—	—	—	Mari	—	—	—	Császér.
				Prielle Corn.	—	—	—	Császér.

Harmadik felvonás „A' gyermek” Személyei:

Sofa gróf	—	—	—	Felekyné.	—	—	—	Prielle Corn.
Tibald, gróf	—	—	—	Finta.	—	—	—	Császér.
Appiani	—	—	—	Gyulay.	—	—	—	Balogh.

Negyedik felvonás „Örültek háza” Személyei:

Clopin, orvos	—	—	—	Magosa.	—	—	—	Feleky.
Appiani	—	—	—	Gyulay.	—	—	—	Feren.
Mari	—	—	—	Prielle Corn.	—	—	—	gyász.

Ötödik felvonás „Carlo Mariano” Személyei:

Sofa, gróf	—	—	—	Felekyné.	—	—	—	Prielle Corn.
Appiani	—	—	—	Gyulay.	—	—	—	Császér.
Tibald, gróf	—	—	—	Finta.	—	—	—	Balogh.

Tisztelettel kérem a t. cz. páholy bérlo uraságok, hogy páholyaik megtartása iránt mind ez előadásra, mind pedig December 12-kán megnyitandó bérlet folyamára rendelkezüket a színház irodájában naponként reggel 9 óráig 12-ig; délután 3-tól 6-ig megtenni sziveskedjenek.

Bementi díj: Közép páholy 5 f. alsó 's felső páholy 4 f. Földszint 50 kr. Karzat 20 kr. váltóban.

Kezdeté fél 7 órákor pontba.

Gyakrabban játszották a Dennery és Maillan *Mari, egy anya a népből* című francia drámájának fordítását, és ezt a közönség is lelkesedéssel fogadta.

Végezetül megállapíthatjuk, hogy a nagyenyedi iskolai színjátszásnak érezhető az erdélyi magyar színjátszásra gyakorolt hatása 1848-ig, sőt később is. Ha változott is a szerepe 1792 után, miután Kolozsvárt létrejött a hivatásos színjátszó társaság, ugyanis iskolai jellege érvényesült fokozottabban, művelődéstörténeti jelentősége megmaradt. A színjátszással párhuzamosan, kölcsönösen egymásra hatva fejlődött a magyar drámairodalom is.

Kolozsvár színpadi kultúrája visszahatott a nagyenyedi művelődési életre különösen 1815-től kezdődően, miután az egyes színtársulatok nyaranta vendégszerepeltek Nagyenyeden.

Felhasznált irodalom

- Vita Zsigmond: Tudománnyal és cselekedettel. Irodalmi Könyvkiadó,
Bukarest, 1968
- Magyar Kurír,1791. december 29; 1792.
- Enyedi Sándor: Az erdélyi magyar színházas kezdetek, Bukarest, 1972.
- Próba, mellyet anyai nyelve tanulására tett a Nagy Enyeden tanuló ifjak
között felállott Magyar Társaság, Kolozsvár,1791.
- Ferenczi Zoltán: A kolozsvári színház és színház története,
Kolozsvár, 1897.
- Jancsó Elemér: Az Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság iratai,
Bukarest, 1955.
- Jakó Zsigmond-Juhász István: Nagyenyei diákok 1662-1848,
Bukarest, 1979.
- Deák Filep Sámuel: Plán az Erdélyi Nemzeti Játékszín Művészeti
elrendezéséről,1829. Kézirat, Kolozsvár, Állami Levéltár
- Hölgyfutár, 1858 december 3 .
- Vasárnapi Újság, 1841. szeptember 5.
- Jakab Elek: Kolozsvár története, 1570-1888.
- Mazsolics Amália:A hetedik gyermek kincslátása, Erdélyi Múzeum, 1943.
- Üstökös, 1870. január 8.
- Feleki erdő, Magyar Színház Könyvtára, Kolozsvár
- Kolozsvári Közlöny, 1858. november 21.
- Torda hasadéka vagy az elkésett kincs keresők 4 felvonásos bohózat,
Magyar Színház Könyvtára, Kolozsvár
- Erdélyi Hírlap, 1839. szeptember 14.
- Múlt és Jelen, 1845. február 7.

KÖSZÖNÖM A MEGTISZTELŐ FIGYELMET